

dağ – Mustafa Kara), İstanbul 1981, s. 63-72; Haskefi, *ed-Dürrü'l-muhtâr* (İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* [Kahire] içinde), VI, 459-461; Berzenci, *İl-hâmü's-şavâb li-ülî'l-elbâb*, Millî Ktp., nr. A6758, vr. 155^b-157^a; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, II, 80; Mehmed Nazmî Efendi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği-Hediyyetü'l-lhûân* (haz. Osman Türer), İstanbul 2005, s. 563-564; Abdül-ganî b. İsmâil en-Nablusî, *eş-Şulh beyne'l-ihvân fi hükmi ibâhati'd-duhân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1886; M. Fikhî el-Aynî, *Risâle fi'd-duhân ve'l-kahe*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 6400, vr. 21^a-25^a; Muhyiddin Ahmed b. Muhyiddin el-Kürdî el-Cezerî, *Risâle fi şürbi'd-duhân*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2144, vr. 113^b (İbn Âbidîn *el-'Ukûdû'd-dürrüyye fi tenkihi'l-Fetâva'l-Hâmidüyye* [Kahire 1310/1893, II, 365-366] içinde nakletmiştir); Ebû Saîd el-Hâdimî, *Berikâtü'l-Mahmûdiyye fi şerhi'l-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, İstanbul 1302, I, 134, 166; II, 523-525, 627-628; a.mlf., *Risâletân 'alâ hazriyyeti'd-duhân* (*Mecmû'atü'r-resâ'il* içinde), İstanbul 1302, s. 233-235; Ahmed b. Muhammed et-Tahtâvî, *Hâşîye 'ale'd-Dürrü'l-muhtâr*, Beyrut 1395/1975, IV, 226-227; Ceber-tî, *'Acâ'ibü'l-kâşâr*, I, 51, 228, 477-478; III, 91, 189; Mustafa es-Süyûtî, *Metâlibü üli'n-nühâ fi şerhi Gâyeti'l-müntehâ* (nşr. M. Zührey Şâvîş), [baskı yeri yok] 1415/1994, II, 193; VI, 217-219; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), VI, 459-461; Muhammed Tâlib İbnü'l-Hâc, *Hâşîye 'alâ Şerhi'l-Mürşidi'l-mu'în*, Kahire, ts. (Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî), II, 140-145; Muhammed İliş, *Fethu'l-'aliyyi'l-Mâlik*, Kahire 1378/1958, I, 118-125, 173, 179, 189-191; II, 181; Leknevî, *Ter-viûhu'l-cenân bi-teşrihi hükmi şürbi'd-duhân* (*Mecmû'atü resâ'ili'l-Leknevî* içinde, nşr. Naîm Eşref Nûr Ahmed), Meşhed 1382 hş.; a.mlf., *Zec-rü erbâbi'r-reyyân 'an şürbi'd-duhân* (a.e. içinde), II, 253-310; a.mlf., *el-Aşârü'l-merfû'a fi'l-aḥbâri'l-mevzû'a* (nşr. Ebû Hâcer M. Saîd b. Bes-yûnî Zağlûl), Beyrut 1405/1984, s. 15-16; Selâvî, *el-İstikşâ*, V, 126-129; IX, 106, 192-199; Ahlwardt, *Verzeichnis*, V, 51-54; Muhammed et-Tarâbîşî, *Tebşiratü'l-ihvân fi beyânî aḍrârî-tebegi'l-meş-hûr bi'd-duhân*, Kahire 1328/1910; Abdullah b. Abdullah [Mahmûd Hattâb es-Sübkî] el-Ezherî el-Mâlikî, *es-Semmü'l-kâtil fi em'â'i'l-fâsîkî'l-muḍîl-li'l-câhil* (nşr. M. Halil Hamzâvî), Dimaşk 1341/1923; M. Ali b. Hüseyin, *Tezhîbü'l-Furûk ve'l-ka-vâ'idü's-seniyye fi'l-esrârî'l-fikhiyye* (Karâfî, *el-Furûk* içinde), Kahire 1347, I, 148, 216-221; Ale-vî b. Ahmed es-Sekkâf, *Ḳam'ü's-şehve 'an tenâ-vüli't-tünbâk ve'l-kefte ve'l-kât ve'l-kahe* (*Mec-mû'atü seb'ati kütübün müfide* içinde), Kahire 1358/1940, s. 135-139; M. Reşid Rızâ, *Fetâvâ* (nşr. Salâhaddin el-Müneccid – Yûsuf K. Hürî), Beyrut 1390-92/1970-72, VI, 2699 (indeks); Muham-med Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ahdi's-Sa'diyyin*, Rabat 1396/1976, I, 246-266; Ahmed eş-Şerebâsî, *Yes'elâneke fi'd-din ve'l-ha-yât*, Beyrut 1980, I, 464; II, 95-98, 258-259; V, 52-53, 278-280; VI, 101; Mahmûd Şeltûr, *el-Fetâ-vâ*, Beyrut 1403/1983, s. 383-385; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *İ'lânü'l-hücce ve ikâmetü'l-burhân 'alâ men'i mâ 'amme ve feşâ min isti'-mâli 'uşbeti'd-duhân*, Dimaşk 1411/1990; Vez-zânî, *en-Nevâzilü'l-cedidetü'l-kubrâ fîmâ li-ehli Fâs ve gayrihim mine'l-bed'ü ve'l-kurâ* (nşr. Ömer b. Abbâd), Rabat 1419/1998, I, 100, 104-105; Hasan el-Yübî, *el-Fetâva'l-fikhiyye fi ehem-mi'l-kaḫâyâ min 'ahdi's-Sa'diyyin ilâ mâ kab-*

le'l-himâye, Muhammediye 1419/1998, s. 325-358; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, *et-Ta'likâtü'l-hisân* (Mer'î b. Yûsuf, *Taḥkiku'l-burhân fi şer'ni'd-duhân ellezi yeşrabühü'n-nâ-sü'l-ân* içinde), Beyrut 1421/2000, s. 93-108; Abdullah b. Muhammed el-Habeşî, *Mu'cemü'l-mevzû'ati'l-matrûka fi'te'li'li'l-İslâmî ve beyâni mâ üllife fihâ*, Ebûzâbî 1420/2000, I, 513-515; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tü-tün: Sosyal, Siyasî ve Ekonomik Tahlili (1600-1883)* (doktora tezi, 2005). MÜ Türkiyat Araştır-maları Enstitüsü; N. Krstić, "Mustafa İbn Mu-hammad al-Aghisari (Pruşeanin): Rasprava o kafî, duvanu i piæima", *POF*, XX-XXI (1970-71), s. 71-107; Fikret Karaman, "İslâm Dini Açısın-dan Tütün ve Sigara Üzerine Bir İnceleme", *Di-yanet İlmî Dergi*, XXXV/3, Ankara 1999, s. 117-128; F. Klein-Franke, "No Smoking in Paradise, The Habit of Tobacco Smoking Judged by Mus-lim Law" (ekinde Abdünnâfi el-Medenî'nin *Risâ-letü Taḥlîşî'l-insân min zulûmâtü'd-duhân* ve Kerîmüddin el-Ezherî'nin *Risâle fi hükmi şür-bi'd-duhân* adlı risâleleri bulunmaktadır), *Le Mu-séon*, CVI/1-2, Louvain 1993, s. 155-192; "Eşri-be", *Mu.F.*, XII, 65-70; "Tebğ", *Mu.F.*, X, 101-113; R. Matthee, "Tutun", *EP* (İng.), X, 753-756.

ŞÜKRÜ ÖZEN

TÜYATOK

(bk. TÜRKİYE YAZMALARİ
TOPLU KATALOĞU).

TÜZÜK-İ CİHÂNGİRİ

(نوزك جهانگیری)

Bâbürlü Hükümdarı Cihangir'in
(ö. 1037/1627)
kendi hayatını anlattığı eseri.

Tüzük-i Cihângirî'nin (*Tezkire-i Cihân-girî*, *Tüzükât*, *Vâkı'ât-ı Cihângirî*, *Cihângir-nâme*) Cihangir'in hükümdarlığının (1605-1627), on yedinci yılına kadar olan kısmı bizzat Cihangir, on yedinci yılından on do-kuzuncu yılına kadar olan kısmı kendi de-netimi altında Mu'temed Han, Cihangir'in ölümüne kadar meydana gelen olayları içe-ren *Tetimme-i Vâkı'ât-ı Cihângirî* (*Zâ-mîme-i Cihângirî*) adlı zeyli ve dibâcesi Mir-za Muhammed Hâdî Han tarafından ya-zılmıştır. Eser, İran güneş takvimine göre ilkbaharın başlangıcı sayılan Nevruz (21 Mart) esas alınarak düzenlenmiş ve Ci-hangir'in tahta çıkışından ölümüne kadar vuku bulan hadiseler açık bir Farsça ile ay-rıntılı biçimde ele alınmıştır. Dibâcede Ci-hangir'in doğum tarihi ve yeri, tahta çıku-şu, unvan ve lakapları, Agra şehrinin özel-likleri ve buranın başşehir seçilmesi, Ci-hangir'in tahta çıktıktan hemen sonra ül-keyi mâmur kılmak için yayımladığı meş-hur on iki emir (ferman), Cihangir'in hanım-

ları ve çocukları, vezirler ve eyaletlerin ida-resine tayin edilen görevliler, bastırılan sik-keler, Ebû'l-Fazl el-Allâmî'nin öldürülmesi, Cihangir'in Hindu âlimlerle sohbetleri, Ek-ber Şah'ın portresi, fetihleri, Kâbil ve Kan-dehar'ın zekâtın muaf tutulması anlatıl-mıştır. Ardından eser transit gümrük ver-gilerinin kaldırılması, Şehzade Hüsrev'in isyanı ve yakalanması gibi birinci yıla ait olaylarla başlamakta, her yılın olayları kro-nolojik sırayla kaydedilmekte ve Cihangir'in ölümü, Şehzade Hüsrev'in oğlu Dâver-bahş'ın tahta geçirilmesi, nihayet Şah Ci-han'ın mücadeleyi kazanarak tahtı ele ge-çirmesi gibi yirmi ikinci yıla ait olaylarla sona ermektedir.

Tüzük-i Cihângirî yabancı ülkelerde olan ilişkiler, karşılıklı gönderilen elçilik heyetleri, yabancı hükümdarlardan gelen mektuplar, devlet kurumları, hükümdarın seyahatleri, gelenek-görenekler, yoksul ve düşkünlere yapılan yardımlar, âlim, şair ve sanatçılarla olan münasebetler, bayın-dırlık işleri, av partileri ve eğlence meclis-leri gibi pek çok konuda ayrıntılı bilgi içe-rdiğinden Cihangir dönemi olaylarının ya-nı sıra devrin sosyal, ekonomik, kültürel ve bilimsel hayatına da ışık tutan önemli bir kaynaktır. Bu özelliklerinden dolayı eser Bâbürlüler tarihiyle ilgilenen Avrupalı, Hin-distanlı, Pakistanlı vb. gibi araştırmacılar-ın başlıca kaynaklarından biri olmuştur. *Tüzük-i Cihângirî*, Muhammed Hâdî'nin zeyliyle birlikte Seyyid Ahmed Han tara-fından 1863'te Gâzîpûr, 1864'te Aligarh 1914'te Leknev'de basılmış, daha sonra *Cihângir-nâme* adıyla Muhammed Hâşim tarafından tekrar yayımlanmıştır (Tahran 1359 hş./1980). Eseri Sultan III. Mustafa'nın emriyle Abdürrezzâk Nevres Türkçe'ye çevirmiş (İÜ Ktp., TY, nr. 2544), Major D. Price (1829) ve Alexander Rogers (*Tü-zuk-i Jahângirî or Memoirs of Jahângir*, I-II, 1909-1914, New Delhi 1978) İngilizce'ye, Ahmed Ali Râmpûrî (1874) ve İcâzülhak Kuddûsî (1970) Urduca'ya tercüme etmiş-tir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cihangir, *Cihângir-nâme: Tüzük-i Cihângirî* (nşr. Muhammed Hâşim), Tahran 1359 hş.; Yu-suf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1987, II, 165-192, 561; Ahmed Gülçin-i Meânî, "Nazârî be-Kitâb-i Tüzük-i Cihângirî: Nüşâ-i Hattî-yi Kitâbhâne-i Âsitân-ı Kudûs-ı Razavî", *Hüner u Merdüm*, sy. 140-141, Tahran 1353 hş./1974, s. 74-84; Gülseren Halıcı, "Ana Hatlarıyla Tüzük-e Cihangirî", *DTCFD*, XXXIV/1-2 (1990), s. 117-129; W. M. Thackston, "Tüzük", *EI* (İng.), X, 760; M. Siddik İslâmiyân, "Tüzük", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, 1383/2004, VIII, 484-485.

S. HALUK KORTELE